

OSMANLI İSTANBULU

X

editörler

Feridun M. Emecen – Ali Akyıldız

OSMANLI İSTANBULU X

X. Uluslararası Osmanlı İstanbulu Sempozyumu Bildirileri
25-26 Mayıs 2024, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi

editörler

Feridun M. Emecen

Ali Akyıldız

Genel Yayın No: 2
Sempozyum Dizisi: 1

OSMANLI İSTANBULU

X. Uluslararası Osmanlı İstanbulu Sempozyumu, Bildiriler

proje yönetimi
Mustafa Sinanoğlu

düzenleme kurulu
Feridun M. Emecen (başkan), Ali Akyıldız (başkan yardımcısı),
Cengiz Yolcu (akademik sekreter)
Ali Karabacak (idari sekreter), Alphan Akgül,
Özlem Çaykent

editörler
Feridun M. Emecen
Ali Akyıldız

yayın koordinatörü
Ali Karabacak

grafik tasarım
Coşkun Yıldırım Türk

kapak tasarımı
Ümit Ünal

basım tarihi
2025

ISBN 978-605-9437-64-6

basım yeri
TDV Yayın Matbaacılık
TDV Yayın Matbaacılık ve Tic. İşl.
Ostim OSB Mahallesi, 1256 Cadde, No: 11
Yenimahalle / Ankara
Tel. 0312. 354 91 31 (pbx) Faks. 0312. 354 91 32
bilgi@tdv.com.tr
Sertifika No. 48058

Emecen, Feridun M. (ed.)
Osmanlı İstanbulu-X / Feridun M. Emecen, Ali Akyıldız (ed.). - İstanbul : İstanbul 29
Mayıs Üniversitesi, 2025.
536 s. ; fot. ; 23,5 cm.
ISBN 978-605-9437-64-6
1. İstanbul (Türkiye)_Tarihçe 2. Osmanlı İmparatorluğu_Tarihçe
956.21 DC 20

İçindekiler

7	SUNUŞ • MUSTAFA SİNANOĞLU, REKTÖR
9	TAKDİM • FERİDUN M. EMECEN – ALİ AKYILDIZ
11	YUNUS EMRE AYDIN <i>Rus Oryantalist İ. N. ve Onun Osmanlı İstanbulu'nda Ramazan ve Ramazan Bayramı Hakkındaki Notları</i>
21	AHMAD GULİYEV <i>Reception, Display, and Representation: Exotic Animals in Early Modern Istanbul</i>
33	ALİ AKYILDIZ <i>30 Eylül 1913'te İstanbul'da Meydana Gelen Ölümcül Seller</i>
47	OĞUZ SATIR <i>Kaza mı, Sabotaj mı? 1917 Haydarpaşa İnfilâkı</i>
79	MEHMET DEMİRTAŞ <i>1189 (1775-1776) Tarihli Bir Narh Defterine Göre Sarayın Bir Senelik Mutfak Harcamaları</i>
93	MEHMET DEMİRYÜREK <i>Nizâm-ı Cedid İstanbulu'nda Sultan ve Kahve: "Bahaya Satılmasına Rızam Yoktur" (1789-1806)</i>
115	HASAN ALİ ÇAKMAK <i>II. Abdülhamid'in İkbalî Behice Hanımefendi'nin İstanbul'da Yalnız Yaşama Emeli ve İttihatçılarla Amansız Mücadelesi (1909-1914)</i>
133	GALİP ÇAĞ <i>Klasik Çağın Sonunda Bir Toplu Taşıma Sorunu: Üsküdar- İstanbul Kayık Taşımacılığında Aksaklıklar ve Devlet Müdahalesi (1564-1596)</i>
143	LEVENT DÜZCÜ <i>Şirket-i Hayriye Vapurlarında Yolcular</i>
181	ONNİK JAMGOCYAN <i>Le Tarif Douanier Russo-Turc De 1782</i>

- 225 NEJLA DOĞAN
Üsküdar Mahkemesinde Vakıf Oluşturma Pratiği: Şer'iyye Sicilleri Işığında Bir İnceleme
- 243 AYHAN PALA
Osmanlı İstanbulu'nda Müslümanların Gayrimüslimlerle Evlenmeleri
- 253 NİLAY ÖZLÜ KARACA
Birinci Dünya Harbi'nde Medine'den İstanbul'a Getirilen Kutsal Emanetler ve Uluslararası Yankıları
- 267 ERGÜN HASANOĞLU
İstanbul Bulgar Kapıkethüdahğı (1879-1909)
- 291 ÖZDE ÇELİKTEMEL
Osmanlı İstanbulu'nda Savaş ve Sinema
- 305 SEMA KÜÇÜKALIOĞLU ÖZKILIÇ
Osmanlı Deniz Taşımacılığında Bir Islah Çabası Olarak Şirketleşme Meselesi
- 347 SADIK MÜFİT BİLGE
Osmanlı İstanbulu'nda Ev ve Mutfak Eşyası Üreten ve İşleyen Üç Esnaf Grubu (Bakırcı, Kazancı, Kalaycı Esnafı)
- 381 İLHAMİ YURDAKUL
Üsküdar ve Kadıköy Su Şirketinin İmtiyaz Sahasına Göksu Bendi İçme Suyunun Dağıtımı (1894-1904)
- 407 SEVVAS E. TSILENIS
Aslen İstanbullu Bir Yunan Sefirinin Anılarında Osmanlı Başkentinde Sosyal ve Kültürel Hayat (1869-1871)
- 425 YÜKSEL KAŞTAN
Bazı Alman Gazeteleri ve Almanca Eserlerde İstanbul Algısı (1881-1922)
- 465 VURAL GENÇ
Osmanlı Payitahtında Bir Safevi Rehinesi: Haydar Mirza
- 497 HAVVA ÖNALAN
İstanbul'dan Lizbon'a: Sultan III. Ahmed'in Rüyası ve sair Hadiseler Üzerine Havadisler
- 505 KÜBRA FETTAHOĞLU
İstanbul Basımında Siyasi Anlatı Aracı Olarak Astronomi İmgeleri

İstanbul'dan Lizbon'a: Sultan III. Ahmed'in Rüyası ve Sâir Hadiseler Üzerine Havâdisler

Havva Önalın

İstanbul Üniversitesi

On sekizinci yüzyılın ilk yarısında İstanbul'dan Lizbon'a gönderilen bazı haberler, dönemin siyasi olayları ile birtakım hadiseler arasında bağlantılar olduğuna işaret etmektedir. José Freire Monterroio Mascarenhas'ın¹ editörlüğünü yaptığı ancak yazarının belli olmadığı 1717 tarihli mektup², muhtevası bakımından birbirinden farklı konular hakkında bilgiler vermektedir. Haber, 7 Şubat 1717'de Gazeta de Lisboa'da: "Türk Sultanı III. Ahmed'in rüyasının yorumu, söz verildiği üzere, bugün gazete satılan yerlerde bulacaksınız." şeklinde bir ilanla duyurulmuştur. İstanbul'da meydana gelen doğa olayları ve ardından beliren kuyruklu yıldızlar, Sultan III. Ahmed'in art arda gördüğü iki kötü rüya, padişahın rüyasını tabir eden münec-
.....

1 Gazeta da Lisboa editörlerinden biridir.

2 O novo Nabuco, ou sonho interpretado do Sultão dos Turcos Achmet III: exposto em huma carta vinda de Constantinopla, em que se referem as suas circunstancias, & a exposiçaõ que sobre elle fizeraõ os Astrologos Turcos, com a noticia dos grandes prodigios, & espantosos sinaes que se tem visto naquella cidade, & nos paizes circumvizinhos. E as preces, e ladainha, que se fizeraõ naquella Cidade, para alcançarem de Deos o bom successo contra as armas Christãas. - Lisboa : na officina de Pascoal da Sylva, 1717.

cimler, Petervaradin Savaşı'nın bu rüyalar ile bağlantısı ve Osmanlı ordusunun Hristiyanlara karşı başarılı olması için halk tarafından edilen dualar haberin içeriğini oluşturmaktadır. Yazar, mevcut yıl içinde Osmanlı Devleti ile alakalı herhangi bir haber olmadığı için, olaylar hakkında bilgi vermek istediğini belirtmektedir. Metne baktığımız zaman olaylar, 1716 yılında cereyan etmiş olmalıdır.

“Uzun zaman önce Konstantinapolis'ten, sıradan haberler içeren bir mektup aldık. Ancak daha sonra burada, Luca'da basılan ve yazarın koşullar hakkında o kadar iyi bilgi sahibi olmadığını gösteren başka bir mektup ortaya çıkınca, ivedilikle bunu kamuoyuna açıklamamız istendi. Bu bağlamda, doğruluğuna kefil olmadan bunu yayınladık. Konstantinopolis'te rapor ettiğimiz olağanüstü görüntüler, Hristiyanların ve kâfirlerin topraklarını aynı paralelde görme düşüncesi karşısında bizi hayrete düşürdü. Şunu söylemek isterim ki gökyüzü, yaratıcının egemen, iyiliksever elinden sürekli olarak aldığımız nimetlere borçlu olduğumuz şükran konusunda herkeste gözlemlediği ihmal nedeniyle cezalarını bazılarına ve diğerlerine eşit olarak dağıtır.”

Haziran ayının onuncu günü, şehrin üzerine öyle şiddetli bir rüzgâr geldi ki fırtına, evleri yerle bir etti, çatıları uçurdu, ağaçları yerinden söktü, bazı evleri yıktı. Kısa süre sonra gökten çok sayıda uzun ateş oku düşmeye başladı. Bu oklar, hala bir miktar yeşilliklerin görülebildiği bu bölgede, ülkenin büyük bir bölümünü yaktı. Yeniçeri kışlasına düşen bir tanesi de kışlanın büyük kısmını harap etti. Padişahın habercilerinden 3 dördü, yıldırım çarpması sonucu öldüler. Korkunç fırtına, ayın 18'ine kadar sürdü. Bu sırada sanki tüm küre yanmaya başlıyormuş gibi görünen devasa kuyruğa sahip iki kuyruklu yıldız ortaya çıktı. Bunlardan biri, güneş battıktan sonra gece yarısına kadar görülebiliyordu. Sanki padişahın sarayına dik vaziyetteydi. Diğeri ise şafak sökmeden üç saat önce ortaya çıktı ve neredeyse iki saat sürdü. Ne yazık ki bugün, Müslümanların cami yaptıkları Ayasofya Tapınağı'nın üstünde görüldü. Bu olaylar bizi o kadar korkuttu ki hepimiz Tanrıdan merhamet diledik. Türkler, kefaretlarini ödediler.⁴ Biz Hristiyanlar, kiliselerde toplandık ve nasıl öleceğimizi düşündük. Kıyamet gününün geldiğini fark ettik.

.....

3 Peyk.

4 Sadaka verdiler.

12 Haziran'da şafak sökmeden yaklaşık üç saat önce Sultan uyurken; rüyasında bir aslan kalabalığı tarafından kuşatıldığını, içlerinden en büyüğünün pençesiyle onu göğsünden sert bir biçimde yakaladığını ve ondan kurtulamadığını gördü. **Büyük bir çılglık atarak uyandı. Çıkardığı gürültü, muhafız yeniçeriler arasında öyle bir kargaşaya sebep oldu ki, sarayda padişaha karşı bir komplo girişimi yürütüldüğünü sandılar.** Sultanın tehlikede olduğunu düşünerek silahlanıp savaş düzeni aldılar. Kethüdalar⁵ odaya girerek padişaha ne olduğunu sordular. Padişah, onlara gördüğü rüyayı anlattı. Daha sonra onları odalarına geri gönderdi. İkinci defa uykuya daldı. Şafak sökene kadar uyudu. Bu defa daha gizemli olan rüyasında çok sayıda insan başlı at gördü. Bunlar kendi aralarında zalimce savaştılar. **Çıkan çatışmada çok fazla kan döküldükten sonra aniden batı tarafından, bir kartal tarafından yönlendirilen kızıl akbaba topluluğu belirdi.** Bunlar, daha sonra tüm güçleriyle insan başlı atlara saldırdılar. Yakın zamanda bazı insan başlı atlar, hayatlarını kurtarmak için mağarayı terk ettiler. Ancak diğerleri onlara karşı birlikte hareket edeceklerdi. Bunların şefkatli sultanı, onları tüm cömertliğiyle desteklemek istedi. Elindeki kılıçla kızıl akbabalara karşı çıktığı sırada önder olan kartal, elindeki kılıcı aldı. O sırada kendisini savunmasız hisseden padişah uyandı. Art arda gördüğü bu iki rüyanın tabirlerinin ne olduğu merak etmeye başladı. Sır kâtiplerini; en büyük astrologları⁶ ve sihirbazları⁷ on gün içinde huzuruna getirmeleri hususunda görevlendirdi. **Böylece haber, her yerde duyulacaktı.**

Padişahın buyruğu ile on gün içinde farklı mesleklerden ve farklı bölgelerden çok sayıda büyücü⁸ toplandı. Bunların çoğu, merakla rekabet ederek yarışacaklardı. Sarayın ön odalarından birinde kuyruklu yıldızların ortaya çıkması ve korkutucu rüyalarının tekrar etmesine dikkat çeken padişah; **rüya tabircilerine**, rüyasının ne anlama geldiğini geldiğinin açıklanmasını emretti. Rüyaları dinleyen topluluk, üzerinde bir müddet düşünmek ve tartışmak üzere padişah'tan izin istediler. Her biri fikrini beyan etti, uzun süre tartıştılar ve neticede hepsi ortak bir tabirde anlaştı-

.....

5 Kapıcılar kethüdası.

6 Müneccimleri.

7 Metinde geçen ifade, sihirbaz anlamındaki *magicos*'ttur.

8 Metinde, büyücüler olarak tercüme edebileceğimiz *nigromanticos* kelimesi kullanılmıştır.

lar. Kendilerine verilen süre içinde aynı yerde toplanarak fikir alışverişinde bulunacaklardır. Gerekli müzâkereler yapıldıktan sonra, bazı hesaplamalar yaparak oybirliği ile ortak bir görüşte anlaşacaklardır. Bu ortak tâbirin, aralarında en yaşlı ve bilge olan Musa adındaki Mısırlı bir kâhin tarafından padişaha iletilmesine karar verildi. Bu kişi hem bilge hem de herkes tarafından tanınan biri olduğu için, herkes adına padişahla konuşabilecek ve nihai kararı kendisine bildirecekti. Bilge kişi, huzura çıktığı sırada izleyici bir topluluk talep edince padişah bunu kabul etti. Padişaha olan saygısını ifade ettikten sonra, kendisi emir vermedikçe konuşmaya cesaret edemeyeceğini söyledi. Sultan Ahmed, bilge kişinin rüyalarından ne anlam çıkardığını üstü kapalı olmadan açıkça ve telaş yapmadan anlatmasını söyledi.

Musa:

Yenilmez hükümdar, majestelerinin⁹ en alçakgönüllüsü, sana övgüde bulunsam bile, nasıl senin yüce huzurunda konuşma özgüvenine sahip olabilirim? Size karşı en büyük suçun, gerçeği inkâr etmek olacağını biliyorum. Ama siz bana emretmeden gerçeği **söylemeye cesaret edemem. Çünkü bileceksiniz ki** imparatorluğunuzun¹⁰ bilge adamları¹¹, gizemli rüyanızın saatinde gezegenlerin kavuşumlarını ve açılarını tüm dikkatle değerlendirerek hesaplamıştır. Gözlemlerimizi, sihirli daireler ve sizin burcunuzla birleştirerek, Kabala doktrinine dayalı bir tabirle anlatacağım.

Bu gizemli olaylar ve padişahın gördüğü rüyalar arasında bir bağ olduğu gerçeği aşikârdı. Kabala doktrinine göre kuyruklu yıldızlar, devletin kaybına ve alt tabakanın isyanlarına işaret etmektedir. Ama eğer bilge ve basiretli yıldızlara hükmediyorsanız siz, efendim, akınlarınızı önleme konusunda titizlikle uyarılmış olabilirsiniz diyerek padişahı uyarmıştır. Sultanın gördüğü ilk rüya şu şekilde tâbir edilmiştir:

Rüyanızda gördüğünüz aslanlar, düşmanlarınız olan Hristiyanlardır. Kendi aralarında faaliyete geçecek olan bu gizli düşmanlarınız, yükselişinize karşı birlikte hareket edeceklerdir. Göğsünüze yapışan pençe

.....

9 Sultanların.

10 Devletinizin.

11 Müneccimleri.

ise, Babiali'ye olan saygısını kaybeden Almanya imparatorunun, Osmanlı İmparatorluğu'nu işgal etmesi olarak yorumluyoruz.”

İkinci rüyanın yorumlanması ise bu şekildedir:

Kendi aralarında çatışan insan başlı atların bazıları, arada anlaşmazlıklar olup savaş yapılan; diğerleri ise barış ortamını koruyan vasalınız olan devletlerdir. Kızıl akbabalar ise, size karşı silahlanmış olan Hristiyanlardır. Majestelerine¹² borçlu oldukları sadakatten yoksun olan vasallardan bazıları, birlik olarak tahtınızı ve vatanlarını sadakatle savunmak isteyenlere saldıracaklar. Kılıcı elinizden alan kartal, Alman ya da Rus imparatorudur. Her ikisi de sizi tamamen yok edip, gücünüzü ve tahtınızı elinizden alacaktır.

Rüyaların yorumları, şüphesiz ki padişah için tatmin edici olmamıştır. Bilge Musa sözlerine şu şekilde devam etti:

Ancak efendim, rüyalarınızın anlamları bunlar olsa da majesteleri, cesaretini kırmamalıdır. Çünkü söylemlerimiz çoğu zaman başarısız ve yanıltıcı olur. Ya da tüm yıldızlardan daha güçlü olan, yüce Allah, onların tesirlerini ortadan kaldırır ve düşmanlarınızın yapacaklarına fırsat vermez.

Musa, rüyaları yorumlamayı bitirirken; kendisiyle birlikte rüya yorumcularının hepsi, eğilerek padişaha hürmetlerini gösterip geri çekildiler. Sultan Ahmed, duydukları karşısında melankoli bir ruh hâline bürünmüş ve kendini kilitleyerek üç gün boyunca kimseyle konuşmamıştır. Astrolojinin yanıltıcılığı, Kabala gerçeği, büyücülüğün takipçileri olduğu gerekçesiyle bu batıl inançlı bilge kişilerin, tutuklanmasını emretmiştir. Duyduğu şeyler padişahı korkutmuştu.

Sultan, kehanetin gerçekleşme ihtimalini göz önünde bulundurmuş olacak ki, Hristiyanların olası faaliyetlerini önlemek üzere bütün eyaletlere, beylerbeylerine ve paşalara haber göndererek asker ve destek toplamalarını emretmiştir.¹³ Sadrazam¹⁴, sultanın saltanatının kalıcılığını devam ettirmek üzere çok geçmeden emirleri yerine getirerek çok sayıda birlik ile beraber Macaristan'a yürüdü.

.....

12 Sultan.

13 S.6.

14 Şehid Ali Paşa.

Geçen ayın 12'sinde Mons. Fransa Büyükelçisi Mösyö des Alvers'in sekreteri ve tercümanı Brue'nün¹⁵, Basitsizna'daki çadırında öldürüldüğü bilgisi ulaştı. Üç gün sonra, kaymakamın ya da bu şehrin valisinin bir hizmetkârı, Osmanlı ordusunun tamamının 5 Ağustos'ta Almanlar tarafından yenilgiye uğratıldığına dair bir haberle geldi. Büyük bir özenle gizlemeye çalıştığımız bu sevinci sizler için yayınlayacağız:

Sadrazam büyük bir orduyla Peter-Varadin'i kuşatmak üzereyken, onun yakınlarında İmparator'un 15-20 bin kişilik bir birliğinin bulunduğu haberini almıştı. Ancak kuvvetlerinin büyük kısmının biraz daha uzakta kamp kurduğu bildirilmişti. Osmanlı ordusu aniden, Prens Eugenio'nun birkaç gün önce meydana getirdiği 10.000 kişinin saldırısına uğradı. Sadrazam, bu durumda, beklediği bir savaşa zorlandığı için atına binmiş ve birliklerinin önünde durdu. Çatışmanın hemen başında başından hafif yaralanmış ve kaçmaya hazırlanırken bir karavandan gelen kurşunla vurulmuştu. Aldığı yaradan dolayı kısa süre sonra hayatını kaybetti. Cesedinin, bir yük vagonuna konularak Belgrad'a götürüldüğü ve orada gömüldüğü söylendi.¹⁶ Ne yazık ki onunla birlikte önemli rütbelerde olan yaklaşık kırk kişi de öldürülmüştü. Birlikleri onun yerine yönetecek Türk Ahmet Paşa da çok geçmeden öldürüldü. Sonra tüm ganimet, düşmana kaldı. Bunlar arasında 170 top, tüm çadırlar, erzaklar bulunuyordu. Defterdar Sarı Mehmed Efendi¹⁷ ve diğer komutanlar, Belgrad'a gittiler.

Yazar, bu yenilginin beklenmediğine ve şaşkınlık yarattığına; sadrazamın ölümünün çok az kişi tarafından hissedildiğine ancak eksikliğinin, devlette önemli değişikliklere sebep olacağına vurgu yapmıştır.

.....

15 Osmanlı ordusunun harekâtını kesin olarak bildirmek için onun emriyle orduyu takip etmişti.

16 Ali Paşa'nın naaşı Defterdar Efendi'nin kiler arabasıyla Belgrad'a götürülerek kale içindeki Kanûni Sultan Süleyman Camii hazîresine defnedildi. Yirmi üç yıl sonra Belgrad'ın geri alınmasının ardından üzerine türbe yapıldı. Fakat Ali Paşa'nın kemiklerinin yetmiş yıl kadar sonra Belgrad'ı ele geçiren Avusturyalılar tarafından bir zafer nişanesi olarak Viyana'da Hadersdorf ormanına götürüldüğü nakledilir. (Abdülkadir Özcan, "Şehid Ali Paşa, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA), 2010, 38, 434).

17 Paşa.

Mektubun son bölümü, halk tarafından edilen dualardan oluşmaktadır. Müslümanların, savaşı kaybettikleri gün aynı zamanda ordularının başarılı olması için dualar ettiğini ve camilere gittiğini anlatmaktadır:

Şehirde Müslümanlar, silahlarının başarılı olması için halka açık dualar ediyor, alay halinde camileri ziyaret ediyor ve size de bir kopyasını göndermek istediğim şekilde dua ediyorlardı. İşte şunlar:

Rabbim, hakikati isteyenlerin ordusunu daima muzaffer eyle ki, kâfir Almanlar, din uğruna savaşanların hiçbirinin kökünü kazıyamasın.)

-Halk cevap verir: Âmin

Rabbim, düşmanlarımıza karşı tez zamanda galip gelmeyi ve sadık kullarına daima razı olmayı nasip eyle.

-Âmin

Rabbim, sana inananların ordusuna öyle büyük bir gayret bahşet ki, düşmanlarımızın kanlarını akıttıktan sonra onların geri çekilmesini¹⁸ sağlayalım.

-Âmin.

Rabbim, iftiracı dilleriyle hakikate inananların kalbini kazanan düşmanlara musibet gönder.

-Âmin

Rabbim, senin varlığın ve Peygamberinin izzeti hürmetine, Sultan Ahmed'in galip getir. Onun silahlarının, eski atalarımızın günlerinde olduğu gibi bir darbe vurmasını dileriz.

-Âmin

Rabbim, mümin kavmine bu türlerin kökünü kazımayı nasip et. Artık kıyamet gününe kadar onların yok oluşu, hikâyelerle unutulmaz kılsın.

-Âmin

.....

18 Kaybetmesini.

Rabbim, kâfirleri rahatlıkla yenebilmemizi nasip eyle ki ordumuz ganimetin tadını çıkarabilsin.

-Âmin

Rabbim, Silahlarımızı muzaffer kıl ve hünerli askerlerimizin bir bakışta kafirleri tamamen yok etmesini sağla.

-Âmin